

"ARABA SEVDASI" KURULUŞU HAKKINDA
BİR DENEME

GÜZİN DİNO

Fransız Dili ve Edebiyatı Doçenti

Recaizade Ekrem'in "Araba sevdası" isimli romanının kuruluşundaki özellikler üzerinde durulunca, bu romanın önemi hakkında yeni görüşler edinmenin mümkün olacağını sanıyorum.

Roman, başlıca yedi vak'a üzerine kurulmuştur.

I.- Taksitle satın aldığı yazlık süslü arabasıyla, "Kudemai vüzeradan" bir paşanın, yarım yamalak tahsil görmüş, alafrangalık düşkün, şımarık oğlu Bihruz bey, umuma yeni açılmış, kibarların pek sevdiği Çamlıca bahçesine gider; orada, nasılsa kiralayabildiği bir lando arabasıyla gezen, kaşıkçı esnafından Sakin ağanın kızı ve merhum arzuhalci Mağmum efendinin genç dul karısı, zemaneye yosma güzellerinden Periveş hanıma tesadüf eder, ona çiçek vermek, söz atarak iltifat etmek fırsatını bulur; kadını çok kibar bir muhitten, görgülü, kendisi gibi alafranga terbiye görmüş, zarif, nazik ve faziletli farzeden Bihruz bey, o gün oracıkta ona delice aşık oluverir.

Bu ilk vak'ada dikkatimizi çeken nokta, aşkın doğuşuna sebep olan unsurların sahte ve aldatıcı olmalarıdır.

- a) Periveş hanımın Bihruz beyin nazarında temsil ettiği şahsiyet sahtedir (Lando arabası; kıyafeti).
- b) Bihruz beyin o gün temsil ettiği şahsiyet iki bakımdan sahte ve aldatıcıdır.
  - 1) Zarif arabası borca satın alınmıştır; parlak bir görünüme rağmen, Bihruz beyin serveti tükenmek üzeridir.
  - 2) Sathi alafrangalığı, Fransızca ile karışık konuştuğu yarım yamalak Türkçe ve bilhassa üstünlük iddialarının boşluğu **Bihruz** beyin mânevi sakatlığını ve sahteliğini açıklar.

Bu aldatıcı unsurların birleşmesinden meydana gelen ilk vak'a, âşık olma vak'asından sonra bütün romanın gelişmesi, yine böyle aldatıcı unsurlara dayanarak kurulacaktır.

2.- Romanın akışını temin eden ikinci vak'a Bihruz beyin, Periveş hanıma yazdığı mektuptur.

Bihruz bey ne hislerini tahlil ve ifade etme bakımından, ne de bilgisi bakımından sevdiği bir kadına mektup yazacak durumda değildir; bu yüzden ki mektup yazmaya karar verince, "frenkçe olduğu için ehemmiyet verdiği", evvelâ "Nouvelle Heloïse" den, sonra da onu

beğenmeyip "le secretaire des aniants" dan kötü bir mektubu yanlış tercüme eder; bu da kâfi gelmez; manâsını anlamadığı için gülünç bir hataya sebep olan bir şiiri Vâsıftan kopye ederek mektubuna ekler. Mektubun şuradan buradan derlenerek yazılması ve özündeki manasızlık, isabetsizlik, ikinci esas vak'anın sahteliğini, sun'iliğini meydana çıkarır.

- 3.- Bundan sonra romanın ilerlemesini temin eden vak'a, bu mektubun Periveş hanıma verilişidir. Bihruz, Periveş hanımı bir kira arabasında gördüğü halde, bunu "enkonyito", tebdil gezmek, arzusuna hamleder; mektubun alınmak istenmediğini de anlamak istemez ve zorla yanındaki hanımın eline sıkıştırır; mektup belki de okunmadan, her halde Bihruz beyin beklediği tesiri yapmadan, mezarlık taşları arasına atılır. Böylece aldatıcı bir tesadüfü yapmacık bir mektup, peşinden de boş bir gayreti neticesiz bir vak'a takip eder.
- 4.- Tabii olarak mektupta verilen "rendez-vous"ya gelen olmaz; Bihruz aldanmakta devam eder, boşuna bekler, ve haftalarca hayalinde boşuna yaşattığı, aslı olmayan o sevgiliyi arar; arabası eskiyinceye, atları perişan oluncaya kadar arar.
- 5.- Nihayet Bihruz beyde şüphe baş gösterecek ve verdiği mektupta bir kusur olup olmadığını araştırarak, bulacaktır; sarışın sevgiliye esmer diye hitap etmesindeki isabetsizlik belirecek ve Bihruz bey o kusuru örtmek için yine kitaplara başvuracaktır, daha uygun bir şiir seçip sevgiliden özür dilemek isteyecektir.
- 6.- Nihayet aldatıcı unsurlarla meydana gelmiş bu tek taraflı aşk macerasının temposunu değiştiren ve Bihruz beyin ruhi durumunu yine bir çıkmaza sokan çok mühim, fakat yine büsbütün uydurma bir hâdise bundan evvelkilere eklenecektir: Bihruz beyin arkadaşı Keşfi bey ona bir yalan uydurup, Periveş hanımın tifodan öldüğünü söyleyecektir.

Bunun üzerine Bihruz bey nasıl hayal kuvveti ile kirayla tutulmuş bir landoda Periveş hanımı en yüksek hislere lâyık gördü ise, yine hayal kuvvetiyle bu ölüm haberini, Periveş hanımın kendisi için verenden öldüğü şeklinde tefsir edecek, derin bir kedere dalacak, vicdan azabı duyacak, hastalanacaktır; tabiatı değişecektir. Kederi de tıpkı sevdası gibi bir aldanışa dayanacaktır. Bundan sonra Bihruz bey kendini tamamiyle kedere, günlük hayatın gidişine bırakır; kendini alafangalıktan, alaturkalığa verir; namaz kılar, camiye gider, oruç tutar.

- 7.- Kira ile tuttuğu bir landoya binmiş bir mahalle yosmasının sahte bir alafangalık ("Çamlıca", "Jardin public", "lac" v.s.) havası içinde yarattığı o serap, sevgilisinin öldüğünü sanan ve arabası alacaklıları tarafından kaçırılan, yaya kalmış Bihruz beyin hüzünlü bir gezintisinde koyu bir alaturkalık (Ramazan gezisi, sokak arabalarında) havası içinde dağılacaktır; Periveş hanıma rastlıyan Bihruz bey, kendi-

sinden bütün gerçeği öğrenecek, şaşkına dönecek elinde olmayarak sokak aralarında ilerleyen Periveş hanımı takibedecektir. Bihruz beyin kendine gelmesi ve koşa koşa uzaklaşması için, birdenbire yabancı bir landonun karşısına çıkivermesi icabedecektir. Baştan başa boş bir macera da böylece biter.

Esas vak'alarla bu vak'alar arasında olup biten hâdiselerin örülüş tarzı dikkati çeker; günün realitesinden toplanmış bu hâdiseler, romanın mizahî cihetini beslemekle beraber, esas vak'aların tebarüz ettirdiği buhranı daha etraflı, teferruatlı, inceden inceye işlenmesinde kullanılmışlardır. Bunların başlıcalarını inceliydim:

I.- Bihruz beyin para durumu:

Mühim bir rol oynayan unsurlardan biri, Bihruz'un para sıkıntısıdır; "...alelhesap biraz para istediye de, beyin yanında o kadar para olmadığından, onbeş güne kadar yetmiş seksen liralık bir akont vereceğini beyan ile beyefendi bir düzine gömlek, iki düzine çorap ve mendil, sekiz on tane kravat, yarım düzine eldiven, bir baston, iki şemsiye beğenip, bunları köşke gönderilmesini . . . ." ¹

Bundan evvel de "Kunduracı Heral'e, terzi Mir'e uğradı. Bir çift botin, bir çift iskarpin, iki takım kostüm, beş pantolon, iki redingot ısmarladı." ²

Diğer taraftan, bütün mânevi şahsiyetinin adetâ dayanağı olan arabanın taksitleri verilmemiştir: "Lâkin taksit samanı gelince, paralarım nasıl vereceğiz?. . üç gün evvel (Mir'e) yüz doksan lira verdim, Heral'in hesabına bakmadık. Albert'inki ikiyüz otuz lira olmuş. Paristen gelecek eşya da gelmedi. Biz bu borçları nasıl ödeyeceğiz? Valide pek fena dargın. Yemin etmiş, konağı sattırmayacak imiş; elmasları da birer birer satıp konsolideye çevirdiğini işitiyoruz....

"....Gal atadaki hanın parasından kalan altı yüz lira ancak üç dört aylık harçlığı demektir...." ³

Böylece Bihruz beyin malî istikrarsızlığını bir kaç cepheden görmüş oluyoruz: Tükenmek üzere bir servet; durmayan israf; para sıkıntısını önlemek için tekrarlanan, çoğaltılan borçlar. Ekrem beyin, romanın başında bize tanıttığı "ekipajı" içinde Bihruz beyi hatırlayalım: "Araba filhakika o senenin moda rengi olan gayet açık tatlı sarıya boyanmış, yan tarafları beyin isim ve mahlasının ilk harflarını havi yaldızlı birer marka ile muvaşşah, tekerleklerinin çubukları incecik fakat kendisi ziyadesiyle yüksek, zarif ve nazik ve amirane bir tâbir ile kız gibi bir şey idi.

Macar cinsinin en güzellerinden olan kır hayvanlara gelince, bunların da gerek boyları, gerek renkleri araba ile mütenasip olduğu gibi, koşum takımı da tabii en âlâsından idi.

¹ Araba sevdası (S. 127-128, Kanaat Kitabevi)

² Araba sevdası (S. 127, Kanaat Kitabevi)

³ Araba sevdası (S.85, Kanaat Kitabevi)

Mevsimin modasına göre bazan koyu, bazan açık renkte gayet dar elbisesi, bal renginde eldivenleri, ufarak fesile yan taraftan simasının bir nıfı frenk gömleğinin dimdik duran yüksek yakasıyla örtülmüş, bileğinden aşağı ellerinden yarısından ziyadesi yine o gömleğin uzun kolları içinde saklanmış olduğu halde, Bihruz bey arabanın ön tarafında bulunarak hayvanların terbiyesini tutar; parlak düğmesi, lâ-civert setresi, malta renginde açık ve dar pantalonu, diz kapaklarına kadar çıkan uzun konçlarının yukarıdan tersine kıvrılmış tarafı beyaz, oradan aşağısı siyah çizmeleri ve beyinkinden daha açık büyücek fesi ile seyis de mevki-i makusunda oturarak beyefendinin harekâtına dikkat ederdi.

Binaenaleyh Bihruz beyin ekipajı —yukarda tarif olunduğu veçhile— bahçenin etrafını muttasıl ve müselsel devreden zencir-i müteharrikin birinci halka-i mübahatı addolunmağa lâyük idi" ⁴.

Bu Bihruz beyle, yukarıda hesaplarının içinden çıkamıyan Bihruz bey arasındaki tezat, aynı zamanda devrin de hususiyetini teşkil eder; bu, sadece Abdülaziz devrinin değil, bütün Osmanlı İmparatorluğunun yıkılış süresinin göze batan özelliğidir.

"Laklı, kameriydi, rocaille süslü bahçe, Mustafa Fazıl paşanın Çamlıca yolunda köşkünün karşısında yaptırdığı ve halka açtığı bahçe ile hususi hayattan şehrin hayatına doğru taşar. Alafranga muâşeret, o zamanlar Şehzadebaşı, Beyazıt ve Aksaray semtlerinde toplanan vezair konakları ile İstanbul içine, asıl Türk halkın arasına sokulur. Bu araba sevdalarının, Sahrayı Cedit köşklerinin, Çamlıca bağlarının ve zengin Boğaz yalılarının, büyük koruların, zengin, teşrifatlı, tenperver ve müsrif mevsimidir" ⁵.

2.- Bihruz beyin kültür durumu :

Bihruz bey Redhouse'dan başka lügate inanmaz; türkçe iyi şiir yazıldığına inanmadığı gibi, . . . "Lügati Osmaniye'nin Redhouse isminde bir İngiliz tarafından telif olunmuş olduğunu iki ay evvel bir gün kalemde kulak misafiri olduğu bir bahs-i edebî içinde işitir işitmez, bu kitabı güzelce teclit ettirerek yine kütüphanesine kabul etmeği tasmin etmiş idi . . . ."

" . . . .Par malör lügati Osmaniye'de bu kelime yoktu. O vakit Beyefendi bu noksandan dolayı kitabın müellifine isnad-ı kusura cesaret edemediğinden, kelimenin Vâsıf şair tarafından fabrike edilmiş, veyahut (gâh) olacak iken, yanlış basılmış olduğunu düşündü" ⁶.

Osmanlıca bir kelimeyi fransızcadan tefrik etmeyecek vaziyette bulunan Bihruz beyin, kullanmasını bilmediği lûgatlar, taklit ve kopye etmek istediği kitaplar arasındaki çırpınma sahnesi, o devirlerde dil ve kül-

⁴ Araba Sevdası, (S. 15, Kanaat Kitabevi)

⁵ A. Hamdi, : Ondokuzuncu asır Türk edebiyatı tarihi, S. III, İst. Ed. Fak. yayını, 1948).

⁶ Araba Sevdası (S. 68. Kanaat Kitabevi).

tür meselelerinin yarattığı buhranın, mübalâğalı olmakla beraber, çok isabetli, temsili bir karikatürüdür.

Bundan başka, bütün okuduğu kitapları yarım yamalak anlıyan, yahut hiç anlamıyan, Nouvelle Helo'ise, Graziella, La Chute d'un ange'ı hislerine uygun zannederek okumağa çalışan, Voltaire'in XII Charles'mdan yarım sahife kopye ederek, kültürünü genişletip, Fransızca öğreneceğine kanî olan Bihruz bey, okuduğu Fransızca gazetenin başmakalesini bitiremez, anlamaz bile, kitapçının veya hocasının eline sıkıştırdıkları kitaplarla geçinip gider. Ekrem beyin bu hususiyetler üzerinde durması sadece Bihruz beyle eğlenmek için değildir; bilhassa 1860 senesinden beri eklektik, sistemsiz ve sathî bir tarzda Fransız kültürü ile olan alış verişimizi burada, mizahi bir zaviyeden de olsa, bir hayli aksettirmiş oluyor; kültür geleneklerinden artık kopmak zorunda kalan nesillerin, esaslarını ve derinliklerine nüfuz edemedikleri yabancı kültürüne bağlanma gayretlerinin zorluklarını ve bu sathî bilginin tehlikelerini, Bihruz beyin aşk macerası etrafında müşahade ediyoruz; başka Bihruz beylerin başka sahalardaki sathiliği, memleket ölçüsünde yayılmış bir krizin ifadesi idi.

3.- Romanda Bihruz beyin çevresi:

Bihruz tek bir tip olarak kalmıyor; kalemde bulunan yedi arkadaşı da kendisinden farksızdır; bir "siyehçerde" kelimesinin mânasını yedisinden birinden arayıp bulamayınca, 55 yaşlarında olan Naim efendiye müracaat ederler; Naim efendi kelimenin mânasını bulmakla kalmaz, şiirin bütününü ezbere bilir, hattâ Dede'nin bestesiyle söylemesini de bilir; bu sahne yukarıda bahsettiğimiz kültür buhranının iki tip arasındaki tezadını canlandırır; fakat Naim efendi 15 senedir "defterci" likten daha ileri gidememiştir; işlerin çoğunu o gördüğü halde, daireleri dolduranlar bu yeni züppe beylerdir. Naim bey, şark kültürünü ve devrin icapları dolayısıyla, garbı da (lisanını öğrenmek suretiyle) anlamaya çalışan fakat hiç bir canlılık göstermeyen, şark kaderciliği içinde kendi âlemine kapanmış bir Osmanlı tipidir; bu halinden memnun, ilerisini düşünmeyen kalender tiple, Bihruz bey kalabalığının kuru gürültüsü arasındaki tezat, bugün bize Tanzimat sonrası Osmanlı cemiyetinin bir gerçeği gibi beliriyor.

4.- Bihruz beyin arkadaşı:

Sahte hayallere kendini kaptıran hissî ve özsüz Bihruz beyin etrafındaki diğer beylerden maada, bu bocalayışın başka bir tezahürünü de Keşfi beyde görüyoruz; Keşfi bey bütün diğerleri gibi sadece sun'i bir dünyada yaşamakla kalmaz, bu sun'îlik, tabiatının, mizacının özünü teşkil eder: Keşfi bey yalanla yaşar. Bihruz beyle Keşfi bey tek bir halin iki cephesidir: Bihruz, çıkmaz bir yola hayalleriyle çıkmıştır, budaladır; sözüm ona dubala olmayan Keşfi, aynı yola yalanlarıyla çıkmıştır. Birinci Cihan Harbinin sonuna kadar temelsiz çare-

Jere, hayallere, yalanlara kendini kaptıran, yıkılış safhasındaki Osmanlı cemiyetinde Bihruz'lar Keşfi'ler eksik değildir.

5.- Bihruz bey ve frenkler:

Bihruz beyin etrafında yaşayan, onunla alışverişte olan, fransız, rum, tatlı su frengi kimseler, uzun bir tarih boyunca Tanzimat hareketine karışan unsurları çok isabetli şekilde canlandırırılar.

Hepsi de menfaatlerini, bu hesap bilmez mirasyedinin boşuna sarfettiği paralara, onun istikrarsız ekonomisine bağlamışlardır; onun bu aczi her birinin işini görür.

Kötü ve verimsiz mürebbiliği ile M. Piyer, sahtekâr Andon, Bihruz beye üst üste borca mal satarak, onu soyan tüccarlar hiç mübalâğa edilmemiş gerçek tiplerdir. Bu tipler, Bihruz bey tiplerinin gösteriş ihtiyacını nesiller boyunca istismar etmişlerdir. Mişel'in ağzından "Votre Ekselans e servi", yahut da Bihruz bey:

— "Ma vuatür, dediği zaman,

— "Tut alör ekselans" cevabını vermelerine mukabil, onun felâketini çabuklaştıracaklardır.

Romanın kuruluş tekniğindeki bazı önemli teferruata da işaret etmek lâzım; bunlar, incelemenin başından beri üzerinde durduğum fikri iyi aksettiren küçük motiflerdir; roman boyunca Bihruz beyin yemek saatleri üzerinde durulur; bunun sadece mühim vak'aların arasını doldurmak için kullanıldığı düşünülmez; Bihruz beyin karakterinin bâzı cephelerini aydınlatmak için kullanıldığı muhakkak olmakla beraber, aynı zamanda, Bihruz beyin hissî dramı içinde bu sahneler, tezat yaratan birer unsurdur: Bihruz'un dramından habersiz veya ona lakayt insanlar, onun sofrasında yiyip içerler; Bihruz bir takım alafanga veya alaturka teşrifat kalıpları ortasında yalnızlığa mahkûmdur.

Araba sahneleri yemek sahnelerinden daha da mühimdir; macera bir araba ile başlar, yine bir araba ile biter. Bu son sahne çok şaşırtıcıdır. Birçok tefsirlere yol açabilir. Önce akla gelen tefsir Bihruz'un Periveş hanımın arabasız takımdan olduğunu karşıdan zuhur eden bir landoyu görünce idrâk edip kaçmasıdır; yahut da felâketinin sebebi olan landonun benzerini görünce dramatik bir şekilde kaçmasıdır; yahut da, pek garip bir şekilde biten bu maceranın içinden, nasıl bir tavır takınarak, nasıl bir söz söyleyerek çıkacağını bilmeyen Bihruz beye, çıkagelen lando, bir savuşma fırsatı verir; Bihruz beyin bütün manâsız hareket ve hislerinin sonunda, bu manâsız ve komik kaçış, romanda boşluk buhranının son bir ifadesidir. Şu da söylenebilir: aylardır sabit bir fikir halinde takip ettiği aşk macerasının yıkılışını, Bihruz bey, mantıkan kabul etse bile, tepkilerine hâkim değildir; sevgilisinin peşini bırakmaz; ayıltıcı bir tesir yapan landonun zuhurudur ki, gerçeği ona tamamiyle idrâk ettirir; Bihzur bey, gerçeğe tahammül edemez, kaçır bununla roman sembolik bir şekilde sona erer.

Bu ve buna benzer tefsirlere meydan veren bu son araba sahnesinin yapısındaki psikolojik zenginlik, ancak büyük romancıların buluşlarıyla karşılaştırılabilir; bu buluş his ve düşünceleri basit kalıplarla değil mürekkep ve girift sahnelerle zenginleştiren, büyük realist romancıların tekniğini hatırlatır. Bu son araba sahnesi bir tesadüf olmaktan uzaktır. Netekim romanın psikolojik kuruluşu, başından beri araba ile ayarlanmıştır: Periveş hanımın ölümüne tamamiyle inandığı zaman, Bihruz bey arabasını da kaybeder; alacaklıları onu elinden alır.

Bundan başka, romanın isminde de romanın özünü teşkil eden aldatıcı ifade vardır: "Araba sevdası", arabayı sevmek mânasına mı, yoksa araba yüzünden başlayan bir seveda mânasına mı geliyor? İşte romanın ismi de Bihruz beyin tipi ve romanı gibi aldatıcıdır.

Bu aldatıcı vasıf kuruluşun başka bir özelliğinde de göze çarpar. Kitabın IV. faslına kadar Ekrem bey Çamlıca bahçesinin umumî bir tasviri ile işe başlar. Çamlıca bahçesi yeni açıldığı ve en çok rağbet gördüğü bir zamanda gösterilir. Halkı yeniliğe alıştırarak olan bu bahçenin içinde Bihruz bey bize medeniyetin, yeni yaşayış tarzının canlı bir mümessili gibi görünür. Fakat IV. fasıldan sonra Bihruz beyin macerası anlatılmaya başlanır ve Bihruz beyin parlak görünüşünün hayal ve yalan üzerine kurulmuş olduğunu görürüz. Bu başlangıçta kullanılan teknik, kitabın özünü teşkil eden, görünüş ile gerçek arasındaki tezadın kuvvetli bir ifadesidir.

Demek oluyor ki, romanın başlıca vak'aları, bu vak'alar arasında cerayan eden hâdiselerin mahiyeti; ve bunların başlıca vak'alarla örülüşü, bâzı hâkim motifler (araba, yemek v.s.) başlangıçta ve sondaki hususiyet, bütün bunların hepsi, romanın kuruluşunu değerlendirir. Bu değer, birçok eksiklik, zevksizlik, acemilik ve uzunluklara rağmen, romana devrini aşan bir önem veriyor. Bu romanı sadece dar bir mizah denemesi, gülünç bir aşk hikâyesi, örf ve âdet tuhafıklarının bir hicviyesi olarak düşünecek olursak, elbette ki, eseri didikleme, küçümseme, kötüleme kolaydır, fakat eserin bünyesi, kuruluşu, ısrarla tekrarlanmış motifleri, bunların işaret ettiği sentez gayreti "Araba sevdası"nın zamana karşı dayanıklılığını sağlayacak özelliklerdir; bunlarda bu günün okuyucusu, saydığımız kifayetsizliklerle birlikte, bir tarihî safhanın belirli akislerini bulabilir; boş bir âlemin maddî manevî buhranını gözönüne getirebilir. Her ne kadar roman, büyük realist romanların kalabalık ve mürekkep insan ve vak'a münasebetlerine, karakter derinliğine erişmekten uzaksa da, Bihruz beyin dramında, bir cemiyet buhranının "mikrokosmos" unu bulmak mümkündür.

Arka arkaya üç nesil tarafından (A. Mithat: Flatun bey ile Rakım efendi; Rezaizade Ekrem: Araba Sevdası; Hüseyin Rahmi: Şık, Mürebbiye, Şıpsıvdi) bu mevzuun ısrarla ele alınması sosyal bir tazahür olarak önemini belirtmeğe kâfidir.

Bihruz beyin temsil ettiği tip Birinci Cihan Harbinin sonuna kadar devam eden ve ancak İstiklâl savaşıdan sonra tasfiye olan sathî bir ala-

frangalık hayranı tipidir. Memleketin gelenek ve gerçeklerinden habersiz Bihruz beyler, aynı zamanda esaslarını bilmedikleri yeniliklerle bir hayat tarzı kurmağa çabalamışlardır. Bu hayat tarzının, bu yeniliklerin, türk cemiyetini salim bir yola götürüp götürmeyeceği meselesi, Bihruz beylerin düşünme ve anlama kudretini aşan bir keyfiyettir.

Özü ve esasları kavranmıyan bir fikir sisteminin, dünya görüşünün, dinî, felsefî, siyasî bünyesi tamamiyle ayrı esaslara dayanan cemiyetlerin yaşama tarzına getireceği değişikliklerin, satıhta kalmaları - ve buhranlar yaratmaları tabiidir. Bihruz beyin buhranı bunlardan biridir. Ekrem bey ön sözünde: "...Muhsin bey hikâyesi erbabı mütalâaca ağlanacak şeylerden görlümüş olduğu halde, Araba Sevdası gülünecek hallerden addolunsa gerektir. Fakat dikkat olunursa, bu ondan elbette daha ziyade hazin, elbette daha çok müellimdir" ⁷. der; bizi üzen herhalde Bihruz beyin aşk üzüntüleri olamaz; vakıa, Bihruz beyin üzümlüş tarzı, yalnızlığı araması, tabiata sığınması, hatıralarla avunmak istemesi, Ekrem bey ve ondan sonra gelen neslin "edebî" üzüntü duyma tarzının ta kendisidir; fakat içinde bulunduğu gülünç ve sun'i vaziyet, kederini ciddiye almak imkânlarını ortadan kaldırıyor. Bu romanda bu gün bizi üzen ve ona dramatik bir veçhe veren özellik, bütün romanın kuruluşunda Bihruz beyin hayatında hakim olan korkunç boşluktur. Bizi üzen cihet, Bihruz beyin, Keşfi beye gittiği zaman, ona kapıyı açan "başı yemenili, sırtı hırkalı, kırmızı kuşaklı, abadan poturlu, çıplak ayakları kırmızı yemeni içinde, çiçek bozuğu, çakır gözlü, sarı seyrek sakallı, bodur" bir adama, Bihruz beyin "bu zavallıyı adamdan saymak istemediğinden", şu suretle hitap etmesidir :

- Bir adam yok mu be?
- Nasıl adam ararsın be?
- Keşfi beyi soracağım....
- Ey bana sor.....Niçin bana sormazsın? Ben adam değil miyim?

Bizi üzen cihet, Bihruz'un, o tarihlerde Osmanlı devletinin ilgili bulunduğu siyasî meselelere alâka duymaması: "Mösyö Piyer'in o çarşaf kadar gazetede kemal-i ehemmiyetle mütalaa ettiği şey, o devrin en mühim mesail-i siyasiyetinden olan Süveyş kanalına dair bir bend-i mahsus idi ki zat-ı mesele hakkında servet, ticaret, siyasiyat nokta-i nazarından bir takım muhakemat ve mütalâatı şâmil idi.

(Politika) ya ziyadesiyle merakı olan M. Piyer gazetede okuduğu şeylerin halâ taht-ı tesirinde bulunarak fikrini onlarla bir az daha meşgul etmek ihtiyacında olduğundan, sofraya oturur oturmaz Bihruz beye hitaben:" Patri'de şimdi bir bend-i mahsus okudum. Süveyş kanalı hakkında pek mühim mütalâatı havidir diye söze başlayarak, okuduğu şeyleri fıkra fıkra hülâsatan tahrir ile bunlara kendi mütalâat-ı mahsusum da ilâveye kıyam etti.

⁷ Araba Sevdası (Ön söz, S. 2, Kanaat kitabevi).

Bir tarafta bir ucu Periveş Hanımın saçlarına ilişik kalmış, diğer ucu Keşfi beyin püskülüne takılıp dolaşmış olan efkârının keşmekeşi arasından zihni yeniden perişan olmağa başlayan Bihruz bey Mösyö Piyer'in lâkır-dılarını kat'iyen dinlemiyordu, ve dinlese de anlayamazdı⁸ " (s. 45).

Diğer taraftan bizi üzen, Naim efendi ile Bihruz tiplerinin bir selâmet yolu bulamamaları ve bizi romanda asıl üzen şey, Bihruz beyin ara sıra aldandığını anlar gibi olup, yine gaflete dalmasıdır. Meselâ Periveş hanım öldüğünü zannettiği sıralarda, uzaktan onu vapurda göreceği gibi olur, fakat Keşfi beyin bir sözü ile yine ölüm yalanına inanır; asıl garip olan şey, Keşfi beyin ne kadar yalancı olduğunu bilir ve bütün felâketini onun lâflarının üzerine kurar, hakikati öğrendiği anda, Bihruz beyin romanı da biter; yalansız Bihruz bey tasavvur edilemez. Bihruz beyler yalancı bir servet, yalancı dostlar içinde felâkete mahkûmdurlar; anlamadıkları bir kâinat içinde, nezaketi elden bırakmamaktan başka bir gayretleri görülmez. Yaklaşan landonun önünde kaçan Bihruz beyin son sözü: "mil pardon" dan ibarettir.

Haziran 1949